

АСИМІЛЯЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ОНІМІЇ УКРАЇНСЬКИХ СІЛ СХІДНОЇ СЛОВАЧЧИНИ

Микола Дуйчак

Онімія це сукупність онімів. Онім це власне ім'я, яке виокремлює названий об'єкт з-поміж інших. Серед значної кількості розрядів онімів (на аналізі деяких ми зупинимося) виділяються **антропоніми** «імена людей», **ойконіми** «назви населених пунктів», **гідроніми** «назви водних об'єктів», **мікротопоніми** «назви малих чи дрібних географічних об'єктів», які словаки називають «*chotárne pomenovania*», що походить з мадярського «*hotár*» і означає територію, землі (поля, луки, ліси), які належать відповідному селу. Розрізняємо онімію загальну і часткову, тобто онімію окремої території, етносу, мови. Тому нашу увагу привернули, поряд з іншими розрядами, мікротопоніми території північно-східної частини Східної Словаччини, яка історично була заселена русько-українським населенням. Наші предки, поселившись у глибокій давнині в даному регіоні, тяжкою працею здобували землі з-під лісу, будували оселі і давали здобутим об'єктам назви згідно з нормами своєї мови. У цих назвах відбилися значною мірою ті звуки і форми, які увійшли в теперішню українську мову.

Щоправда, назви її творців на кадастральні карти в їхній народній формі майже не потрапляли або потрапляли лише спорадично. У районних установах геодезії ми знайшли, правдоподібно, перші кадастральні карти з 50–60-х років XIX ст., виготовлені ще під час мадяризації.

Наші спостереження свідчать, що мікротопонімічні назви русько-українських сіл уже від самого початку картографування **наносили на карти в асиміляційній формі**. З назв усувалися мовно-етнічні ознаки, передусім таке фонетичне явище, яким є ікання (вимова «і» на місці давніх «о» та «е» в новозакритих складах та «і» на місці ять «ĥ»), наприклад, народні форми **Гірка, Пот'ік** на картах 1866–1869 років мають форму *Hurka* (с. Валків) чи *Horka* (с. Бехерів), *Potok* (с. Бенядиківці).

Мадяри ікавізм майже повністю усунули, приміром, народне Під **Убіч** а К1881 *Pod Ubocs* (с. Габура), але все ж таки поряд з даним явищем на старих картах, на відміну від словацьких відповідників, можна зустріти збереження мовних явищ творців найменувань: нар. **Блыхы** → К1855 *Blichy* → К1960 *Blchy* (с. Штефурів).

Переклади хотарних назв на мадярську мову на кадастральних картах того періоду наявні лише поодинокі: нар. **Вышн'а Ровін'** а ПК *Felso Roveny* (с. Старина), зате область фонетики несе сильний вплив мадярської мови, яка відбита у графіці: нар. **Вершок** а поземельна карта *Verschok, Versok* (с. Дара), нар. **Березанчат** а К1866 *Bereznyancsák* (с. Чукалівці), нар. **Гвізд'а** а К1866 *Hvizgya* (с. Вилаги «Svetlice»), нар. **Бережки** а К1860 *Berezski* (с. Видрань), нар. **Плош'ча** а К1869 *Ploscsa* (Гайтівки), нар. **Пл'ішків** а К1866 *Plyiškov* (с. Осадне).

На подив, під час мадяризації деякі українські села мали виготовлені кадастральні карти з мікротопонімами в азбуці. Це стосується здебільшого регіону Лабірщини, наприклад, народне Під **Дебр'ов** а К1869 *Подъ Дебъ* (с. Рошківці), народне Під **Пл'ашкы** а К1866 *Подъ Пляски* (с. Вишні Чабини), нар. Під **Татарчиском** а К1869 *Подъ Татарчиско* (с. Суха) та ін.

Авторами азбучних назв були, правдоподібно, русино-українці, які здобули освіту в школах, де мали можливість

вивчати азбуку і свою материнську мову. Ці назви, згідно з церковнослов'янською традицією тодішнього язичія, зберігають у кінці, але лише в кінці, твердий ер (ь) та ять **Під Л'іш'чинáмі Подъ Лищинами на Ямъ** K1866 **Pod lieštinami na jame** K1960 (с. Нижні Чабини).

Причини передачі мікротопонімів азбукою лише в декількох селах невідомі, недосліджені.

Асиміляційний процес проходив поступово, але цілеспрямовано, у міру того, як це дозволяли зовнішні чи внутрішні обставини, або залежно від того, яка мажоритарна «majoritná» панівна більшість насильно здобувала, так би мовити, право володіти над цією територією, а отже, і народом, який на даній території живе.

Асиміляція, або точніше пословачування мікротопонімів посилюється після виникнення Чехословацької Республіки. Тоді починають з'являтися нові кадастральні карти, на яких «хотарні» назви русько-українських сіл уже наводяться літературною словацькою мовою, наприклад, **Під Березини** *Pod Breziny* (с. Ниж. Тварожець, K1927 р.), **Горб** *Hrb* (с. Збій, 1935 р.), **Верх Ставлінце** *Vrch Stavlinca* (с. Вільшинків, K1927 р.), **Чорной болото** *Čierne blaro* (с. Збій, K1935).

У 1960-х і наступних роках доходить до виготовлення нових кадастральних карт, а у зв'язку з тим і до тотального пословачення «хотарних» назв русько-українських сіл Східної Словаччини. Адміністративно змінюється вся мовна система. З фонетичного боку усувається ікання: народна **Гірка** міняється на **Hôrku**, **Потічки** → *Potôčky*, **Попід Лісок** → *Pod lesom*; втрачається повноголосся: **Середня** → *Stredná* (с. Светлиці), **Жолобы** → *Žlaby* (с. Суків), **Воротечка** → *Vratečka* (с. Хмельова), **Морозова Долина** → *Mrázova dolina* (с. Габура); відсутнє чергування голосних та приголосних типу **Брід у Броді** (*Brod v Brode*) (с. Н. Яблінка), **Ріг у Розі** (*Roh v Rohu*) (с. Светлиці), **Круг**,

парал. **На Круз'ї** (с. Ниж. Збійне), **Вівсиска** (< овес, р. в. вівса, давньоруське овьсь) → *Ovsiska* (с. Вишній Ладич). Переклад веде до зміни наголосу з рухомого на постійний першоскладовий, що веде до зміни в мелодії, ритмі та інтонації. З'являються складові приголосні звуки [r] і [l] **Вершок** *Vřšok* K1960 (с. Габура), л міниться на [dl] **Мочила** *Močidla* K1960 (с. Волиця), з'являються дифтонги **Перекіп** *Pereküp* K1860 *Priekup* K1960 (с. Вишня Олька), Під **Бережки** *Pod briežky* K1960 (с. Нижня Полянка), наявна довгота звуків – «dlžka» **Короткий** *Krátka* K1960 (Вишге Збійне), просто атрибути словацької мови.

Словацька й українська мови належать до різних систем. Перекладом втрачається мовне багатство.

Назви консервують давні форми двоїни: **Мідж'ї Пол'ї** *Medzi poľom* K1960, *Pomedzi pole* K1866 (с. Руський Потік), **Мідж'ї Селы** /слов. відповідника бракує / (с. Мала Дрішна, Нижній Свидник). А також давні специфічні словотворчі форманти типу ат/ят: **Германчат** *Hermančák* K1960 (с. Улич), **Обранчат** *Obrančak* K1960 (с. Шариський Ястреб). У ряду розмовно-побутових назв на ат/ят словацького відповідника бракує, оскільки назви цього типу сучасні кадастральні карти чомусь не наводять.

Приклади свідчать про недоліки при перекладі. Так, приміром, назва **Пасічки** зі значенням «вирубана ділянка лісу для поля» перекладена на словацьку мову як *Pasienky* K1965 (с. Беньдиківці). Закладені в цих назвах апелятиви різняться. У першому випадку йдеться про апелятив секти (< *sěkti «рубати»)¹, а в другому пасти. Порівняй ще **Лозини** (< лозина < лоза «народна назва деяких кущових порід верби», слов. *vřbový prút*²) і словацьке *Plaziny* K1913 (с. Стебник), яке утворене від апел. «plazit' (sa)» дещо з іншим значенням.

Зміною мікротопонімічної системи з мови місцевого українського населення на словацьку мову доходить до зміни апе-

лятивної лексики, яку закладено в основу мікротопонімів, наприклад, **Пред сев(І)о** *Pred dedinou* К1960 (с. Старина, Любовн.), **Крива земл'а** *Krivá zem* К1960 (виселене с. Руське), **Під Церков'ю** *Pod kostol* К1965 (с. Бенядиківці). Словаки називають русько-українські дерев'яні церковки «drevenými kostolíkmi». Це не взаємне збагачування культур, це ігнорування, зневага, крадіжка. Словаки навіть не подумують про те, щоб назвати єврейську синагогу костьолом.

Другим не менш важливим розрядом онімів, з яким кожна людина має безпосередній зв'язок, є антропоніми прізвища та особові імена в їх народній формі. У народній формі тому, що в народній мові проходить процес національного усвідомлення, мова є важливим означальним фактором етнічності.

Форми особових імен та прізвищ встановлює в Словацькій Республіці Закон Словацької національної ради про ім'я та прізвище від 24 вересня 1993 року³ та Закон Словацької національної ради про метрики від 27 травня 1994 року⁴, згідно з яким у § 12 пишеться, що «Zápisu do matriky sa vykonávajú v štátnom jazyku». З цього випливає, що такі розмовні імена русинів-українців Східної Словаччини, як **Микола(й) чи Николай, Андрій, Осиф, Ілько, Митро, Гаврил, Павло чи Палко, Петро, Семан, Юрко**; жіночі: **Анця/Аня, Гануся, Галя, Наталка, Маря, Олена, Параска, Уля[на]** у метрику не попадуть, бо метрикар у Списку офіційних (розумій словацьких) форм імен їх не має⁵. На їх місці наявні так звані офіційні словацькі відповідники, а саме: *Mikuláš, Jozef, Eliáš, Demeter, Gabriel, Pavel, Peter, Šimon, Juraj*; жіночі: *Anna, Alžbeta, Natália, Mária, Helená* чи *Elena, Júlia*.

Як видно, розмовно-побутові відповідники особових імен русинів-українців Словаччини до офіційного жанру не допускаються.

Батько, прийшовши зареєструвати новонародженого сина, у відповідь на питання метрикарки, як буде іменуватися його

син, відповідає **Петро**, але метрикарка не бере до уваги його відповіді, а записує у метрику словацьку форму імені *Peter*. У наведеному законі (чис. 300/1993) пишеться, що «Zápis mena do matriky (resp. do knihy narodení) je totiž výlučne v kompetencii pracovníkov matriky, resp. jej nadriadeného orgánu, pričom sa títo pracovníci spravujú príslušnými matričnými predpismi, a rodičia sú podľa zákona č. 300/1993 Z.z. o mene a priezvisku “povinní posknút obvodnému úradu súčinnosť”». У словнику словацької мови слово *súčinnosť* означає «*spolupráca, spolupôsobenie, činnosť smerujúca k spoločnému cieľu, účštna spoločnej činnosti*»⁶. Заплутане юридичне формулювання простій людині незрозуміле, а навпаки, дає метрикарці можливість «*smerovať k tzv. spoločnému cieľu*», яким є переконання батька, що у списку офіційних імен форми **Петро** немає. І так наш батько з покорою схиляється перед силою закону, який в дійсності є прихованою формою асиміляції. Якщо б метрикарка записала у метрику ім'я *Petro*, вона б порушила закон, за що контрольний орган⁷ може їй накласти догану з можливою втратою робочого місця⁸.

Подібна доля спіткала і прізвища. Треба відмітити, що творення прізвищ українського населення території Східної Словаччини належить до часів, коли ця територія входила до складу Австро-Угорщини. Антропоніми, таким чином, записувалися до офіційних документів згідно із закономірностями панівної в той час мадярської мови. Після розпаду Австро-Угорщини і виникнення Чехословаччини словаки, у культурі до певної міри автономні, почали змінювати все мадярське. Змінили систему особових імен, а прізвища, на відміну від особових імен, піддали кодифікації лише у морфологічному відношенні, їх орфографія залишається незмінною до тих пір, поки цього не побажають їхні носії. Доводом незмінюваності прізвищ служить та обставина, що прізвище сприймається як знак належності окремого

індивідуума до певного роду, і тому воно мало б максимально зберегти свій зовнішній вигляд⁹. Найменша зміна у структурі прізвища часто створювала значні проблеми при вирішуванні, скажімо, спадкового майна.

Прізвища українців Східної Словаччини при записі до офіційних документів ніколи не транслітерувалися, тому в багатьох випадках вони втратили деякі або всі ознаки української мови. З діалектологічних праць¹⁰ відомо, що найвиразнішою рисою системи голосних говорів обстежуваного регіону є наявність троякого «і»: високого переднього [i], високого передньосереднього [и] й високого заднього нелабіалізованого [ы], напр., **Ласт'івка** (с. Дубова), **Слівка** (с. Березовець), **Бльіха** (с. Прикра). Порівняння записів антропонімів з історичних джерел (поземельних книг, метрик) із сучасними живомовними відповідниками свідчить про те, що в мадярській мові всім трьом українським діалектним «і» відповідає одна графема «i» з крапкою. У системі голосних мадярської мови для позначення звуків українського діалектного троякого «і» просто немає адекватних графем. Тому й давні східнослов'янські **кы, гы, хы, шы** і т. д., які до сьогодні в українських говорах Східної Словаччини збереглися, у мадярських писемностях передаються через високе переднє [i], звідки їх у незмінній формі перейняла словацька метрика, напр., **Гьірча** (виселене с. Дара), мадярське *Hircsa*, словацьке *Hirča*, **Кырн'ак** (с. Тополя), мад. *Kirnyak*, слов. *Kirňak*, **Хыми'ч** (с. Вубля), мад. *Chimics*, слов. *Chimič*, **Жыжан** (с. Руський Потік), мад. *Zsizsan*, слов. *Žižan*, **Сі'мчішын** (с. Збій), мад. *Szimcsisin*, слов. *Simčišin*, **Мынч'ч** (с. Стацин), мад. *Mincsics*, слов. *Minčič*.

Подібно, як при аналізі мікротопонімів, і в розряді антропонімів зустрічаємося з фонетико-морфологічним явищем т. зв. ікавізмом, тобто зміною етимологічного «о», «е» на «і» в новозакритих складах, напр., **Гвізд Гв'озда, К'орін' Кор'ен'а** (с. Ша-

риське Чорне), **Кін' Кóн'а** (с. Чертіжне), **Тхір' Тхóр'а** (с. Нижній Мирошів), **Медвід' Медвéd'а** (с. Сорочин). Але передача прізвищ даного типу по-словацьки натрапляє на певні перешкоди, оскільки в словацьких формах родового та інших відмінків немає чергування, воно словацькій мові невластиве, а отже, форми родового відмінка **Ки́на** (< *Kiň*), **Tchira** (< *Tchir*), **Korińa** (< *Koriň*), **Medvid'а** (< *Medvid'*) вуху місцевого русина-українця ніяк не лагодять, бо він звик до стандартних форм, які утримують зв'язок з апелятивами **кінь**, **тхір**, **корінь**, **медвідь**.

На увагу заслуговує словотворна модель відойконімно відносно-прикметникових прізвищ зі словотворчим формантом **івський**, який дією закону поспіль було змінено на **ovský**, напр. **Липівський** < ойк. Липова, офіційне *Lipovský* (с. Лімне), **Андре(і) йовський**, **Андрі[йов]ський** (< ойк. Андрійова), оф. *Andrejovský* (сс. Шашова, Корункова), **Кыйовський** (< ойк. Кыйо[і]в), оф. *Ki(y)jovský* (с. Грабське).

Спостереження свідчать, що з прізвищ на **івський** поступово усувався ікавізм. Компонент **ів** суфікса **івський** автоматично адміністративно був змінений на **ов**, який проникав і до розмовних відповідників прізвищ, що носії та респонденти обґрунтовують офіційним узусом, відповідаючи «мы повідаме **Андрійівський**, **Кыйівський**, але пише ш'а інакше, та так муш'іме гварііті як ш'а пише». В офіційному спілкуванні носії прізвищ автоматично вживають асимільовану форму свого прізвища *Andrejovský*, *Kijovský*. Асимілятивні процеси в галузі антропонімії українців Пряшівщини проходять перманентно.

Аналіз діючих у Словаччині етнозаконів своїм змістом нагадує відоме прислів'я про краплю води, яка «долбит камень не силой, а частым падением», чому в словацькій мові відповідає «kvarka ро kvarke rozbija kameň». Постійні зміни етнозаконів обмежують права русько-української національної меншини, ведуть до посту-

пового ослаблення, притуплювання національного усвідомлення, резигнації, відречення – «vzdanie sa svojho a pokorenie sa cudzieťmu» і зрештою, до зникнення русько-української меншини в Словаччині. Тут хочеться пригадати слова, що становище меншин у державі залежить від культурної зрілості мажорити «majority».

¹ *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка. – М., 1971. – Т. III. – С. 593.

² *Попель І.* Українсько-словацький словник. – Братислава, 1960. – С. 205. У словацькій мові слова «лозина» немає, є лише «лоза» у значенні *sadenica révy, vinič*.

³ *Zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 300/1993 Z. z. o mene a priezvisku z 24. septembra 1993.*

⁴ *Zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 154/1994 Z. z. o matrikách z 27. mája 1994.*

⁵ *Zoznam úradných podôb rodných mien by mali mať aj matrikári na matričných úradoch a podľ'a neho postupovať pri zápise mena do matriky. Majtán M., Považaj M.* Vyberte si meno pre svoje dieťa. – Bratislava, 1998. – S. 269.

⁶ *Slovník slovenského jazyka.* – Bratislava, 1964. – IV. – S. 327.

⁷ Контрольну діяльність на ґрунті матрік виконує Міністерство внутрішніх справ і окружні уряди. КДІ є обов'язковим на матрічних урядових в об'єкті своєї діяльності найменше **раз за рік** виконати контроль ведення матрік подля збирання листів і зробити заходи на усунування недоліків. Див. наведений закон про метрику, част' III, § 31.

⁸ Ідеться про найвідсталіший регіон Словаччини, а там роботу треба берегти як зіницю ока.

⁹ *Кнашова М.* Языковые аспекты общественного функционирования личных имен // Ономастика и лигвистика. – М., 1981. – С. 69.

¹⁰ *Латта В.* Фонологические системы украинских говоров Восточной Словакии // Наукові записки. – Пряшів, 1979–1981. – № 89. – С. 64–68; *Панькевич І.* Українські говори Підкарпатської Русі і суміжних областей. – Прага, 1938. – С. 39–74.